

STRUČNO USAVRŠAVANJE NASTAVNIKA ZA RAD SA DAROVITIM UČENICIMA U OBRAZOVNOJ POLITICI²

Apstrakt: U radu se razmatra problem stručnog usavršavanja nastavnika, sa ciljem razvoja i unapređivanja kompetencija za rad sa darovitim učenicima, kao i potreba za kvalitetnim sistemskim pozicioniranjem tih programa u obrazovnoj politici. Drugim rečima, u fokusu je problem zastupljenosti programa u obrazovnoj politici, odnosno sistemu programa stručnog usavršavanja nastavnika. Polazeći od činjenice da je stručno usavršavanje zakonom definisana obaveza nastavnika, a ne dodatno stimulisana aktivnost, nameće se pitanje u kojoj meri su nastavnici motivisani za unapređivanje rada sa darovitim učenicima. Opservacijom neposredne prakse u osnovnim školama, uočen je problem nedovoljne primene Individualnih obrazovnih programa za darovite (IOP 3), te se otvara niz pitanja koje bi trebalo naučno proveriti. U ovom radu, namera je da, analizom relevantne dokumentacije, bude utvrđena zastupljenost organizovanog rada sa darovitimima u osnovnoj školi, a empirijskim istraživanjem postojanje obrazovnih potreba nastavnika za razvoj profesionalnih kompetencija u radu sa darovitimima. Dobijeni rezultati bi trebalo da su u funkciji unapređivanja programa stručnog usavršavanja nastavnika u radu sa darovitimima sa ciljem podizanja kvaliteta, ne samo ishoda neposrednog nastavnog procesa, već obrazovnog sistema u celosti.

Ključne reči: obrazovna politika, stručno usavršavanje nastavnika, daroviti.

Uvod

Polazeći od *Deklaracije o ljudskim pravima* (član 26), *Konvenciji o zabrani diskriminacije u obrazovanju* (član 5) i *Konvekcije Ujedinjenih nacija o pravima deteta* (član 29), obrazovanje, između ostalog, treba da bude usmereno ka punom razvitku ličnosti i učvršćivanju poštovanja ljudskih prava i sloboda, a roditelji imaju pravo da biraju vrstu obrazovanja za svoju decu. *Zakon o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja* („Sl. Glasnik RS”, br. 88/2017) predviđa da sistem obrazovanja i vaspitanja za svu decu, učenike i odrasle mora da obezbedi jednako pravo i dostupnost obrazovanja bez diskriminacije; kvalitetno i uravnoteženo obrazovanje i vaspitanje, zasnovano na tekovinama i dostignućima savremene nauke i prilagođeno uzrasnim i ličnim obrazovnim potrebama svakog deteta, učenika i odraslog, usmerenost obrazovanja i vaspitanja na dete i učenika kroz raznovrsne oblike nastave, učenja i ocenjivanja kojima se izlazi u susret različitim potrebama učenika, razvija motivacija za učenje i podiže kvalitet postignuća; jednake

¹ snezanabk@gmail.com

² Članak predstavlja rezultat rada na projektu „Pedagoški pluralizam kao osnova strategije obrazovanja”, br. 179036 (2011–2016), čiju realizaciju finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

mogućnosti za obrazovanje i vaspitanje na svim nivoima i vrstama obrazovanja i vaspitanja, u skladu sa potrebama i interesovanjima dece, učenika i odraslih, bez prepreka za promene, nastavljanje i upotpunjavanje obrazovanja i obrazovanje tokom celog života. Zakon (isto, čl. 3, 2017.) predviđa da se u ostvarivanju principa obrazovanja i vaspitanja, posebna pažnja posvećuje mogućnosti da učenici i odrasli sa izuzetnim sposobnostima (talentovani i daroviti), bez obzira na sopstvene materijalne uslove, imaju pristup odgovarajućim nivoima obrazovanja i vaspitanja i ustanovama, kao i identifikaciji, praćenju i podsticanju učenika sa izuzetnim sposobnostima, kao budućeg naučnog potencijala. Lica sa izuzetnim sposobnostima imaju pravo na obrazovanje i vaspitanje koje uvažava njihove posebne obrazovne i vaspitne potrebe, u redovnom sistemu, u posebnim odeljenjima ili posebnoj školi, u skladu sa ovim i posebnim zakonom.

Vaspitno-obrazovna podrška darovitim učenicima može se realizovati na različite načine, a (prema Atlas Dimitrijević, 2016) tri osnovna njena vida su:

1. Izdvajanje (grupisanje po sposobnostima) – u osnovi podrazumeva da dete uči u posebnom okruženju u grupi učenika jednakih sposobnosti. Postoji nekoliko oblika grupisanja učenika prema sposobnostima: grupisanje po sposobnostima u obavljanju nekih aktivnosti, povremeno „uzimanje darovitih učenika iz redovne nastave” i njihovo okupljanje u jednu grupu, specijalna odeljenja, specijalne škole. Mada se kao prednost ovog oblika obrazovanja darovitih učenika ističe prilika da učenik dobije odgovarajuću kognitivnu i socijalnu stimulaciju, on nije u skladu s principima inkluzivnog obrazovanja.
2. Ubrzavanje (akceleracija) – podrazumeva da dete ubrzano prelazi gradivo i završava program, pri čemu ubrzavanje može biti umereno ili radikalno (često podrazumeva i da dete uči u okruženju svojih mentalnih vršnjaka (bez obzira na uzrast), često ne podrazumeva da dete uči po posebnom programu za darovite (već da isti program prelazi brže). Ovaj oblik obrazovanja darovitih učenika može biti realizovan na sledeće načine: raniji upis (u školu ili na fakultet), dvojni upis (paralelno pohađanje dve škole ili dva nivoa školovanja), preskakanje razreda, ubrzavanje u pojedinim predmetima, kompaktiranje kurikuluma (izostavljanje delova gradiva koje je učenik već savladao), teleskopiranje kurikuluma (ubrzano izlaganje delova kurikuluma), pohađanje naprednih letnjih ili popodnevni programa, pohađanje nekih visokoškolskih kurseva. Smatra se da je za izrazito darovitu decu akceleracija jedino odgovarajuće rešenje, ali se u praksi izuzetno retko sprovodi.
3. Obogaćivanje i diferencijacija kurikuluma – primarno podrazumeva da dete uči po posebnom-proširenom programu koji treba da obezbedi dodatna, kompleksnija i kognitivno provokativnija obrazovna iskustva (najčešće podrazumeva da dete uči unutar grupe osoba istog uzrasta, manje ili više heterogene po sposobnostima, a može se sprovoditi izvan, ili u okviru redovne nastave). Oblici ovakvog obrazovnog rešenja van redovne nastave mogu biti: slobodne aktivnosti (sekcije), dodatna nastava, istraživačke stanice, seminari, letnji kampovi, a u okviru redovne nastave: korišćenje

audio-vizuelnih i drugih stimulativnih materijala u nastavi, edukativni izleti i posete različitim institucijama, gostujući predavači u redovnoj nastavi, te korišćenje naprednijih udžbenika, samostalni istraživački rad, rad sa mentorom i slično. Ovaj vid obrazovanja učenika sa izuzetnim sposobnostima najčešće se sprovodi, ali u praksi se više sprovode oblici vannastavne podrške, nego diferencijacija i individualizacija nastave.

Uvažavajući navedeno, postavlja se pitanje u kojoj meri i na koji način je organizovan rad sa darovitim učenicima, s obzirom na to da je opservacijom neposredne prakse u osnovnim školama, uočen problem nedovoljne primene *Individualnih obrazovnih programa za darovite* (IOP 3).

Zastupljenost rada sa darovitim učenicima u osnovnoj školi

Po obogaćenom i proširenom programu koji se primenjuje za učenike sa posebnim sposobnostima – IOP 3 u osnovnim školama nema preciznih podataka. U Srbiji ne postoji adekvatna strategija obrazovanja darovitih učenika, a još je ozbiljniji problem nedostatak znanja i veština stručnjaka koji treba da se bave ovim pitanjima.

Kako bismo ukazali na važnost sistemskih rešenja i to potkrepili neposrednim činjenicama, sprovedena je anketa o zastupljenosti rada sa darovitim učenicima u osnovnoj školi i primeni IOP 3. U tri osnovne škole na teritoriji opštine Šid: OŠ „Branko Radičević”, OŠ „Sremski front” i OŠ „Vuk Karadžić”, anketirano je 77 nastavnika, i to 10 muškaraca i 67 žena, čiji je prosečan radni vek 18 godina.

Rezultati i diskusija

Analizom odgovora iz ankete dobijeni su sledeći rezultati:

- Na pitanje da li znate šta znači skraćenica IOP 3, 73 ispitanika su dali potvrđan odgovor (samo 1 muškarac i 3 žene nisu znali odgovor).
- Na drugo pitanje gde treba objasniti značenje skraćenice IOP 3, 73 ispitanika je dalo tačan odgovor – *Individualno obrazovni plan za rad sa darovitom decom*.
- Treće pitanje se odnosilo da ispitanici navedu sve zakonske okvire koje poznaju, a koji omogućavaju brže napredovanje darovitim učenicima u osnovnoj školi. Od ukupnog broja anketiranih nastavnika 77, 21 nastavnik nije dao nikakav odgovor, dok je ostalih 56 nastavnika navelo *Zakon o osnovama obrazovanja* i *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*.
- U četvrtom pitanju koje se odnosilo na njihovu praksu u radu sa darovitom decom, 51 nastavnik je primenjivao diferencirane zadatke unutar redovne nastave, 61 nastavnik je radio sa takvom decom na časovima dodatne nastave, 54 nastavnika je radilo sa takvom decom na časovima sekcija, 8 nastavnika je radilo IOP 3 sa planom, merama i evaluacijom, a samo 2 nastavnika je radilo nešto drugo.

- Na pitanje da li su išli na obuku ili seminar za rad sa darovitim učenicima, 70 nastavnika je odgovorilo da nije imalo ikakvu obuku, a samo 6 nastavnica je imalo obuku za rad sa darovitom decom, dok 1 nastavnik nije dao odgovor.
- Kada je reč o posvećenosti radu sa darovitim učenicima u školi, 60 anketiranih nastavnika smatra da je nedovoljna posvećenost, 12 nastavnika misli da je dovoljna posvećenost darovitoj deci, a 2 nastavnika nije dalo odgovor.
- Sedmo pitanje se odnosilo na predloge nastavnika na ovu temu i većina je navela da su potrebni seminari i obuke na temu IOP 3.

Rezultati anketiranja i iskustva ispitanika u radu sa IOP-om 3 impliciraju sledeće – u školama se najčešće ne prilazi izradi IOP-a 3 (rad sa darovitom decom) iz više razloga:

- IOP 3 definisan je jednom od posebnih izmena pravilnika o inkluzivnom obrazovanju zato što je primećeno da se do tada govorilo o potrebi dodatne podrške deci koja ne mogu da u potpunosti savladaju ishode – standarde obrazovanja. Naime, uvidelo se da i deca koja mogu mnogo više da nauče (prevazilaze pomenute standarde) nisu obuhvaćena dodatnom podrškom, pa je zakonodavac pokušao da ispravi svoju nedoslednost u sferi inkluzije.
- Informacije koje stručni saradnici i nastavnici dobiju od roditelja u postupcima utvrđivanja darovitosti isključivo su subjektivna osećanja, te su nepouzdana, što značajno otežava definisanje darovitosti kod dece.
- Prilikom rada sa roditeljima čija deca u školi postižu značajno više rezultate od vršnjaka, a sa ciljem da se roditelji i deca uključe u IOP 3, roditelji pokazuju nevericu kako će se taj osećaj „posebnosti” odraziti na stabilnost deteta i ne žele da se dete definiše kao „darovito-posebno”. Roditelji su zadovoljni onim što nastavnici dodatno sa njima rade i smatraju da je to dovoljno za trenutni razvoj deteta.
- Stručne službe po školama, najčešće, tek u završnim razredima prilaze nekom od vidova identifikacije, iako je veoma bitno da se darovitost dece što ranije otkrije.
- Uključivanje dece u muzičke i druge škole gde su potrebne posebne sposobnosti predstavljaju dobar put za utvrđivanje darovitosti i posebnih sposobnosti.
- Nastavnici u toku školovanja za svoj poziv, takođe, nisu dovoljno edukovani o načinima identifikacije darovitih.
- Nastavnici najčešće, učenicima koji sa lakoćom usvajaju gradivo, daju neke dopunske zadatke i, pri tome, misle da su svoj deo posla odradili, a dete prividno ima osećaj da se sa njim dovoljno radi.
- Stručni saradnici, a najčešće pedagozi u školama, nisu dovoljno edukovani niti imaju instrumente za praćenje ove dece, kako bi se, nakon praćenja, mogla definisati odrednicom „darovitosti”.
- Manji je broj darovitih učenika u odnosu na ostale u generaciji i kada se pojavi darovito dete, tome se ne pridaje potrebna važnost.

Zbog svega navedenog, važno je sistemski u obrazovnoj politici predložiti sveobuhvatne mere i postupke za unapređenje rada sa darovitim učenicima. Predlažemo sledeće:

- da visokoškolske ustanove, koje obrazuju budući nastavni kadar, akredituju posebne programe za rad sa darovitima;
- unaprediti i razviti programe stručnog usavršavanja nastavnika za rad sa darovitima;
- da stručne službe u školama podnose godišnji izveštaj o identifikaciji i radu sa darovitim učenicima;
- da nastavnici u školama već u prvom ciklusu pokrenu postupak rada sa decom i roditeljima i da se time povede organizovana briga i rad sa potencijalno darovitom decom;
- da savetodavni rad sa roditeljima darovitih i njihova edukacija bude kontinuirana.

Shodno tome, prema Đorđević i Maksić (2005: 131) da bi potrebe darovitih učenika bile zadovoljene, potrebno je menjati i prilagođavati školske kurikulume. Uočavajući presudnu ulogu političkih, naučnih i obrazovno-nastavnih faktora u oblikovanju kurikuluma, u diferencijaciji kurikuluma vidi se mogućnost za dalje integrisanje individualnih i društvenih potreba, kao i mogućnost ostvarivanja samoaktualizacije koja je neophodna učeniku u procesu učenja. Postizanje ovakvih ciljeva zahteva dodatno obrazovanje nastavnika, kako onih koji rade, tako i onih koji se tek pripremaju za rad u školi, preko posebnih kurseva za rad sa darovitim učenicima.

Zaključak

Opservacijom neposredne prakse u osnovnim školama, uočen je problem nedovoljne primene *Individualnih obrazovnih programa za darovite* (IOP 3) i nedovoljna stručna osposobljenost stručnih saradnika (pedagoga i psihologa) i nastavnika za identifikaciju darovitih, programiranje rada, izradu i primenu IOP-a 3. Rezultati ankete ukazali su na to da nastavnici očekuju sistemski rešenja u obrazovnoj politici i organizovano stručno usavršavanje za unapređivanje kompetencija u radu sa darovitim učenicima i njihovim roditeljima. U radu su dati konkretni predlozi, koji bi, ukoliko se implementiraju u obrazovnu politiku, unapredili rad sa darovitim učenicima.

Literatura:

- Atlas Dimitrijević, A.: IOP za darovitog učenika, 8–9, preuzeto 15.08.2018. sa adrese: http://www.cipcentar.org/i_roditelji_se_pitaju/PDF/Drustvena_i_obrazovna_ukljucenost/IOP%20za%20darovitog%20ucenika.pdf.
- Đorđević, J. i Đorđević, B. (2016). *Priroda darovitosti i podsticanje razvoja*. Beograd: Srpska akademija obrazovanja.

- Đorđević, B. i Maksić, S. (2005). Podsticanje talenata i kreativnosti mladih – izazov savremenom svetu. U: *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 1, 125–147. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Podrška učenicima sa izuzetnim sposobnostima u osnovnim i srednjim školama u AP Vojvodini (2017), Izveštaj pokrajinskog zaštitnika građana – ombudsmana, Izvršno Veće APV, Novi Sad.
- Zakon o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja („Sl. glasnik RS”, br. 88/2017).

Prof. Snezana Babic-Kekez, PhD

Dalibor Farbas, Msc

University of Novi Sad, Faculty of Sciences, Novi Sad

PROFESSIONAL TEACHER TRAINING FOR WORKING WITH THE GIFTED IN EDUCATIONAL POLICY

Summary: This paper considers the problem of professional teacher training in order to develop and enhance competence in working with the gifted, as well as the need for quality system positioning of those problems in educational policy. In other words, problem of program representation in educational policy, respectively, program of professional teacher training system, is in the focus. Based on the fact that professional training is law binding responsibility of teachers, but not additionally stimulated activity, it would be imposed to question in what measure are teachers motivated to improve their work with the gifted. By observing direct practice in elementary schools, it has been noticed that there is a lack of using Individual educational programs for the gifted (IOP 3), hence series of questions open and need to be scientifically evaluated. This paper has an intention of determining representation of given Programs of professional teacher training to work with the gifted by analyzing relevant documentation (Catalogue of professional teacher training program, Ministry of Education and Science, RS), also determining existence of educational needs of teachers to perfect professional competence in working with the gifted by empirical research. Given results should be in function of enhancement of professional teacher training program in working with the gifted, in order to improve quality and not just for outcome of direct educational process, but educational system as a whole.

Key words: educational policy, professional teacher training, the gifted.